

ég, Lindáé. Mindent kifizettek, nincs már adósság, teher, tehát jogosan mondogatja konokan, a sötétségbe zártan Linda: „Szabadok vagyunk!”

Az ellentétes szerkesztés nyilvánvaló: a szöveg tartalma áligazság. Az eddigi részletek lementek, de jönnek helyettük mások. Másrészt, aki nem tud élni a lehetőségeivel, az soha nem lehet szabad, márpedig ők nem tudtak élni velük, s különben is, Willy már halott.

A kép egésze azonban igaz: ha a hamis álmokat temetik, akkor talán szabadok lehetnek.

A két előadás közül a veszprémieké feledtetni tudta a régi nemzeti színházat, sőt, újraértelmezésével, formai megvalósításával a színházművészetünk megújítása érdekében tett legkorszerűbb próbálkozások közé tartozik.

Arthur Miller: *Az ügynök halála* (Ford.: Ungvári Tamás)

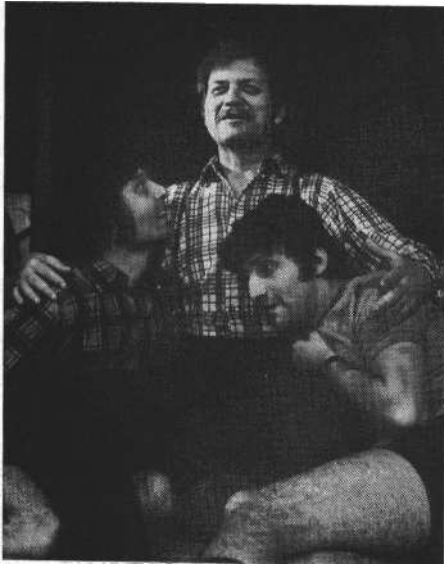
Kecskemét; rendező: Udvaros Béla, díszlet: Varga Mátyás, jelmez: Poós Éva.

Szereplők: Fekete Tibor, Koós Olga, Piróth Gyula, Székelyi József, Kautzky Ervin, Mezey Lajos, Jánoky Lajos, Hetényi Pál, Bende Ildikó.

Veszprém; rendező: Valló Péter f. h. díszlet: Najmányi László, jelmez: Hruby Mária.

Szereplők: Latinovits Zoltán, Göndör Klára, Cserhalmi György, Harkányi János, Aron László, Hegyi Péter, Tánczos Tibor, Horváth László, Rindt Rudolf, Meszléry Judit.

Arthur Miller: *Az ügynök halála* (Kecskeméti Katona József Színház)
Piróth Gyula (Biff), Fekete Tibor (Willy Loman) és Székelyi József (Happy)
(Fényszöv. Szijjártó Pál felv.)

SZILÁDI JÁNOS

A kőszobor szorításában

Korosztijov-bemutató
a József Attila Színházban

Vagyim Korosztijov hazánkban bemutatott első drámája a nagy orosz költő, Puskin emlékét idézi. Dráma Puskinról? A nagy embereknek szentelt „életrajz”-drámák eleve gyanúsak. A költőkről, írókról szólók még inkább. Nem véletlenül és nem ok nélkül. A dráma kegyetlen műfajszigora legtöbbször nem harmonizáltható az életrajz követelményével. Vagy az egyik vagy a másik áldozatul esik - és vagy illusztráció születik (ami nem dráma), vagy dráma (ami pedig lépten-nyomon cserbenhagyja az életrajz szűkre szabott hűséghatárait). Puskin élete azonban kivétel a mások oly szorító szabály alól. A művészetét fenyegető cári kegy pusztító hálójából - s az önmaga olykor már behódolni vágyó pillanataitól is _____ menekülni akaró Puskin párbajra hívja ki a félelmetes hírű párbajhóst, felesége széptevőjét. A kihívás: biztos halál. Puskin is tudja ezt. Szabad elhatározásból, tudatosan választja a halált. Pontosabban: a menekülést a halálba. Nincs más lehetősége.

Drámai helyzet. Színpadra kívánczók. Ezt érezte meg Korosztijov és mások is. Kevés alakja van a világirodalomnak, akiről annyi drámát írtak, mint Puskinról. Nálunk néhány éve Németh Lászlót ihlette meg a puskin sors. (Lendvay Ferenc rendezésében a miskolci Nemzeti Színház és a Debreceni Csokonai Színház mutatta be a drámát.) Érdemes kicsit közelebbről megvizsgálni a két feldolgozást, mert a kettő különbsége egyben a puskin tragédia legvitatottabb pontjára is fényt derít.

Korosztijov is, Németh László *Csapdája* is a párbaj köré sűríti a cselekményt. Abban is egyetértenek, hogy Puskin nem csupán a felesége miatt vállalta a párbajt. Tény: D'Anthes hevesen udvarolt Nathalie-nak, Puskin feleségének, és az asszony szívesen fürdőzött a deli gavallér bókjaiban. De tény az is, hogy Puskin nem ezért, nem csak ezért hívta ki párbajra. Két tény tehát a határ, de a két tény között hangulati és hangsúly-osztási eltérések egész sora húzódik. Korosztijov hosszú ideig jórészt csak

említi ezt a mozzanatot, majd a házastársak tisztázó jelenetét - nem véletlenül! - *azután* pergeti le, amikor Puskin már eldöntötte a kihívást a fontosabb másért. Németh László, akinek drámáiban mindig szenvedélyesen jelentkezik a férfi és a nő kapcsolata, részletezőbben építi bele művébe Nathalie szerepét. Árnyalatnyi a megemelés, mégis jelen-tős. Korosztijov ürügyként kezeli az epizódot, Németh László *okot* lát benne: az önkéntlenül, tudatlanul a nagyobb elveszejtőkkel társuló asszonyvakságot.

A *kőszobor léptei*, melyet a moszkvai Vahtangov Színház mutatott be a közelmúltban, erős dramaturgiai megmunkálás után jutott el a József Attila Színház nézőihez. Gondolatilag nagyszerűen építkező darab Korosztijov műve: mint a pengék szikráznak az egymásba csapó mondatok, érvek. Akarat feszül akarat ellen, és az összezapásban már ott sejlik a tragikus vég. A gondolati erősség mellett hiányosabbnak tűnik a darab belső dramaturgiai megmunkálása. Ez az említett dramaturgiai beavatkozás miatt is lehetne. De nem azért van. Korosztijov drámaírói erőssége mindig a gondolatiság volt. (E sorok íróját a moszkvai Művész Színházban látott *Don Quijote harcba száll* című Korosztijov-mű is erről győzte meg.)

A rendezés

Berényi Gábor a szovjet darabok egyik legértőbb rendezője. Talán, mert különleges érzéke van e művek sajátos hangulatvilágának újratemtéséhez, talán mert maga is hosszabb ideig élt a Szovjetunióban, vagy ami a legvalószínűbb: a kettő szerencsés találkozása miatt nem egy szovjet dráma hazai sikere társul nevéhez. (Arbuzov: *Irkucki történet*, Rozov: *Úton*, Zsuhovickij: *A delfin hátán* stb.) Most - néhány évadnyi szünet után - Korosztijov folytatja a sort. Folytatja? - kérdezzük vissza azonnal. Az eddig megjelent kritikák nem adnak egyértelmű képet. A leghatározottabb Molnár Gál Péter: kritikájában alapvetően elhibázottnak ítéli a rendezést. A többi kritika hangja tartózkodóbb; megmaradnak a jó és kevésbé jó részletek előszámolásánál, és nem vállalkoznak az összefogó értékelésre.

Pedig lehetne és kellene is. Csak éppen a kritikai „összesítést” kicsit előbből kellene kezdeni. Onnan, hogy Berényi Gábor majd egy évtizedig volt igazgató-főrendező egy másik színházban. (Vigyázat: nem *egy vidéki* színházban -

ahogy nálunk e szót érteni, használni szokás (hanem egy *másik* színházban.)

A Szigligeti Színház lehetőségeit, közönségét - igényét, adottságát, színházi játékkészségét - Berényi Gábor nagyszerűen ismerte. És nem is csak úgy, mint igazgató, hanem mint rendező is. Virtuóz módon tudta játszani a színházi teret éppúgy, mint a nézőtérít. A József Attila Színházban ez a belső és külső „helyismeret” még nem vált sajátjává. Nagyon tudatosan - nyilatkozatai tanúsítják - feltérképezte már mindezt, de ez a *tudás* (nem tudok rá jobb szót) nem ivódott bele a reflexeibe, nem vált az ösztönei részévé. Pedig ez kell. Más rendező más alkattal tán észre se venné hiányát. Neki szüksége van rá.

Ezt bizonyítja *A kőszobor léptei* elő-adása is. A rendezői térkezelés például. Sok a felesleges, a kihasználatlan tér ezen a színpadon. A rendelkezésre álló terület felét is alig játsszák be, szűkösen mozogva, miközben mellettük, mögöttük üresen ásitózik a színpad. Pedig a rendezői térkezelés az egyik legfontosabb hatás eszköz. A kiemelés, hangsúlyozás vagy ellényegtelenítés fontos módja -- s a rendező és a közönség kapcsolatának alakításában is kiemelkedő szerepe van.

Berényi történelmi kamaradramává sűrítte Korosztiljov művét - rendezői, dramaturgiai eszközökkel egyaránt. Szűkebbre szabja a színpadot a lehetségesnél, és jelzésekbe oldja a történelmi színhelyeket. Korosztiljov elsőrendűen a gondolatosságban kimunkált műve visszaigazolhatja ezt a rendezői megközelítést. Mint ahogy - részben - vissza is igazolja. S hogy csak részben, annak az az oka, hogy Berényi Gábor rendezése nem következtes. Lehántja ugyan a műről a történelem emelő csillogását, de úgy érződik, mintha a történelmi konkrétumaitól megfosztott gondolati küzdelem áthallás-lehetőségei - pontosabban: vélt

lehetőségei - visszatorpantanák a rendezést a gondolati anyag következetes kibontásától. Így viszont az első elhagyásával színéből, pompájából, a második nem következetes vállalásával pedig erejéből veszít a dráma és az előadás egyaránt.

Talán ellentmondásnak tűnik - nem az -, de az említett és nem is jelentéktelen problémák ellenére *A kőszobor léptei* előadása, nekünk, nézőknek végül is nem marad adós a színházi est élményével. Nem, mert a rendezőileg halványabb részek az első felvonásban sűrűsödnek, és

Korosztiljov: *A kőszobor léptei* (József Attila Színház). Kállai Ilona (Karamzina) és Haumann Péter (Puskin)

a második felvonás már pergőn állítja elének a nagy költő igaz emberküzdelmét. És itt Berényi Gábor már maradéktalanul uralkodik anyagán, sőt a kocsmai jelenetben, amikor Puskin az udvari lámpatisztogatókkal találkozik, kivételesen szép pillanatot teremt.

Színészi játék

Puskinat Haumann Péter játssza. Ilyen volt Puskin? A szovjet nézőnek - akár nekünk Petőfiről - pontos képe van Puskinról. Így a szovjet előadásoknál a színész kiválasztása, a maszkirozás, a mozgás, a gesztusok finom kidolgozottsága rendkívül fontos kérdés lehet. Mi nem ismerjük annyira Puskin. Nekünk elsősorban a költészete ismerős, róla magáról nincs kialakult elképzelésünk. Ezért a színházi alakításon sem kérjük számon élményeink ilyen visszaadását. Várjuk viszont az általunk is ismert nagy költészetet létrehozó poéta színészi megteremtését.

Haumann a végkifejlet Puskinját állítja elének. Vad, robbanékony embert látunk, visszafojtottat, mindig robbanásra készet. A boldogabb percek, órák már rég elkerültek, tán emléküket se melegíti. Be van kerítve, nem is egyszer. A legbüvösebb kör a cáré: mézesmázos szavú, évek óta nagy pénzt adó, tehetséget elismerő, folyvást dicsérő és sötétlen fenyegető - ez a cár hálója. A második hálót önmaga fonja, megingásaiból, a cárhoz írt dicsőítő versből, melvet később dü-

hödten tép össze. És ott a harmadik is, felesége kis hiúsága, ostoba szépelgése D'Anthes udvarlásában.

Haumann Péter meggyőző erővel formálja játékba a kelepcehelyzet következményeit. Alakítása hitelesíti az elveit feladni nem tudó, nem akaró, inkább a halált vállaló embert. Amivel adós marad, az, hogy ez az ember költő volt, a legnagyobb orosz költő.

I. Miklós cár Bánffy György. Ha Haumann Péter Puskinjából a költő hiányzik, úgy Bánffy György I. Miklósából - a cár. Kisstilű despota áll előttünk, nem „a minden oroszok cárja”. Ez nemcsak Bánffy hibája. A többieknek is el kellene játszaniuk, hogy ő a cár. A József Attila Színház előadásából ez az „eljátszás” marad ki. És mert kimarad, Bánffy Györgynek kellene eljátszania önmaga cári voltát. Ezt pedig nem lehet. Bánffy azt játssza el, ami a szerepe is, azt, hogy Puskin nagy költő. Sokféle hangja, arca, apró törvetése van e nemes vad befogására a szikrázó haragtól, a mézes suttogásig, a nagyhatalmú úrtól a megértő barátig, a parancstól a készséges kiszolgálásig.

I. Miklós igazi arcát nem Bánffy Györgynek és nem a József Attila Színháznak kell megteremtenie - elvégzett munka már ez. De a dráma hőséneke végső döntését hitelesítette volna mélyebben a „cári portré” teljesebb kimunkálása.

Nathalie: Voith Ági. Szép, nagyon szép asszony Nathalie. Oly szép, hogy

Korosztijov: A kőszobor léptei (József Attila Színház). Haumann Péter (Puskin) és Voith Ági (Nathalie) (MTI Foto - Keleti Eva felv.)

butaságát is megbocsáthatjuk érte. Mint ahogy Puskin is megbocsátja. Oroszország legnagyobb költője a férje, és ő ebből csak annyit vesz észre, hogy egy híres ember szép felesége. Pedig szereti Puskin. Mentené is a maga módján, de mert nem ismeri igazán, menteni sem tudja.

Voith Ági alakításának nagy értéke a figuraépítkezés pontos tisztasága. Fokról fokra bontja ki hőse változó színeit, hogy a mozaikokból lassan kibomoljon előttünk az arc: egy üres, ostobácska szépasszony arca, akire azért valahogy mégsem tudunk szívből haragudni.

Benkendorf gróf rendőrminiszter: Horváth Sándor. Sima modorú, udvarias gyilkos. Úgy ismeri a hatalmat és urát, mint a tenyerét. Tudja vagy kitalálja, mit akar, és mielőtt kimondaná, már teljesíti is. Így szolgál, és szolgálva így uralkodik - parancsolóján is. Horváth Sándor jó játéka adja a leghitelesebb információt a cárizmus lényegéről.

Karamzinát, Puskin volt kedvesét Kállai Ilona játssza, okos mértékkel villantva egy hajdani szépség és egy volt szerető mára barátivá szelídült kapcsolatában is a régvolt szerelmet. Zsukovszkij kicsit túlzottan fiatalos szerepében Kaló Fló-

rián a féltő barát tehetetlenségét állítja az alakítás középpontjába. Usztralov professzor, a szürke tudományos-talpnyaló Téry Árpád. A két udvari lámpatisztogató szerepében Kránitz Lajos és Soós Lajos arat megérdemelt sikert.

A puskini sorokat díszletre váltó, elvontságában is szellemes, de játéktérnek kicsit rideg díszletet Csányi Árpád, az egyenként dekoratív, összhatásában halványabb jelmezeket Jánoskúti Márta tervezte.

Úgy hiszem, a fordító dicsérete ott kezdődik, ha észrevehetetlen, ha a természetesség gazdagságával áradó szöveg elrejtje a sokszor kínos, gyötrelmes munkát, a szöveg és gondolat töretlen átültetésének megpróbáltatásait. Elbert János Korosztijov-fordítása pedig ilyen.

Vagyim Korosztijov: A kőszobor léptei (József Attila Színház)

Fordította: Elbert János, rendezte: Berényi Gábor, díszlet: Csányi Árpád, jelmez: Jánoskúti Márta.

Szereplők: Haumann Péter, Voith Ági, Kállai Ilona, Kaló Flórián, Bánffy György, Horváth Sándor, Téry Árpád, Kránitz Lajos, Soós Lajos, Turgonyi Pál, Vész Ferenc.

SPIRÓ GYÖRGY

Van-e a Hamletről mondanivalónk?

A kecskeméti és a miskolci előadásról

Muszáj nekünk *Hamletet* játszani?

Shakespeare persze kibírja. Kibírta az évszázados hallgatást, aztán azt is, hogy elrontsák, szétforgácsolják, félreértsék és félremagyarázzák, talán személyi kultusza sem fog ártani neki. Akit félteni lehet, az a színész, aki rosszul játssza, a rendező, aki rosszul rendezi és a közönség, amely rosszul ismeri meg. A közönségnek minden *Hamlet* új, és többnyire az egyetlen, mert a közönség jó ideig nem lát majd új *Hamletet*, és talán egész életére úgy raktározza el magában Shakespeare-t, mint akit tisztelni illik, mert így szokás, de érteni vagy szeretni lehetetlen és fölösleges.

Kétlem, hogy a legendásan agyonszeregetett drámaíró legendásan ismert és agyonismertett drámáját olyan jól ismernék nálunk. Nem ismerik. Allítom, hogy hazánk tízmillió lakosából kilencmillió egyszer sem olvasta végig alaposan, a gimnáziumban jó, ha egyetlen tanítási óra jut rá, más középfokú tanintézetben annyi sem, aki pedig olvasta egy-szer, az nem ért rá, hogy újra elolvassa, legföljebb megnézte színházban, ha éppen adták, úgyhogy az emberek többsége számára *Hamletet* egyetlen előadás határozza meg. Az a középiskolás például, aki 1972-ben Kecskeméten vagy Miskolcon közönségszervezve megnézte a *Ham-letet* és tetszett neki, annak nem a dráma, nem a költészet, az igazság, a szépség tetszett, annak a főszerepet alakító fiatal színész tetszett, függetlenül attól, jól játszott-e (nem játszott jól). Mindkét fiatal színész az adott város fiatal színésze, homloka körül immár a legendás szerep nimbuszával, modoruk, járásuk, hang-hordozásuk egy darabig ideál lesz a leánykák körében, az idősebbek pedig meg lehetnek elégedve, hogy nekik is volt Hamletjük, és ezt a színháztörténet is fel fogja jegyezni róluk. A lokálpatriotizmus ki van elégítve, a telt házak meg-voltak, a kritikusokkal szemben pedig önálló véleményt lehet alkotni, ami szintén kielégülést okoz. Más kérdés, hogy a közönség rájött-e, hogy becsapták. Az előadáson a közönséget figyelő kritikus